

Marcelo J. Borges in Sonia Cancian (ur.), *Migrant Letters: Emotional Language, Mobile Identities, and Writing Practices in Historical Perspective*

London, New York, Routledge, 2018, 206 str.

Zbornik z naslovom *Migrant Letters: Emotional Language, Mobile Identities and Writing Practices in Historical Perspective* prinaša osem razprav, ki se posvečajo različnim stališčem izseljenske korespondence. Uredila sta ga Marcelo Borges in Sonia Cancian, raziskovalca, ki se več let ukvarjata s študijem tega vznemirljivega, a žal prevečkrat – vsaj na naših tleh – zapostavljenega stališča študija migracij. Sonia Cancian je z analizo čustvenih razmerij med izseljenimi in svojci v monografiji *Families, Lovers and their Letters: Italian Postwar Migration to Canada* opozorila na emocionalno dimenzijo odnosov, ki jo zaznamujejo migracije, Borges pa je objavil pomembna dela o portugalskih migracijah v Latinsko Ameriko. V njih skuša transatlantske migracijske mreže pojasniti tudi s pomočjo študija izseljenske korespondence. Članki, objavljeni v pričujočem zborniku, niso popolnoma izvorni, saj so že bili objavljeni v posebni številki specializirane revije *The History of the Family* 21/ 3, 2016.

V uvodni razpravi urednika predstavitva zgodovino akademskega raziskovanja selitvene korespondence. Ne čudi, da kot pionirsko delo navajata klasično študijo humanistične sociologije *The Polish Peasant in Europe and America*, ki temelji na obširnem naboru pisem izseljencev, objavljenih v poljskem časopisu. Omenjena študija je pisma uporabila, da bi dokazala tezo, kako so preoceanske migracije izkoreninile nekdanje čvrste skupnosti in jih podvrgle neusmiljenemu moralnemu razkroju, ki naj bi ga prineslo življenje v urbanem industrializiranem okolju na drugi celini. S kompleksnejšim razumevanjem migracijskih procesov, ko selitev ne pomeni več izkoreninjenja ali presajanja, temveč so v ospredju transnacionalni stiki med svetovoma priselitve in odselitve, tudi migrantska korespondenca pridobiva novo dimenzijo. Pomembno postaja razumevanje (pre)oblikovanja družinskih in osebnih pa tudi skupnostnih stikov, ki so bili zaradi selitev prekinjeni oziroma spremenjeni. Spreminjanje odnosov, občutenj, mentalitet na ravneh posameznika, družine in skupnosti tako v okoljih priselitve kot v izvornem okolju ter v tistem »vmesnem« prostoru, ki ga živijo migranti, so tiste dimenzije, ki jih v najboljši meri omogoča prav analiza selitvene korespondence.

Da bi raziskovanje doseglo resnično pomemben rezultat, je, kot pravita urednika, treba preučevati korespondence iz različnih zgodovinskih, kulturnih in geografskih kontekstov, pri tem pa uporabiti spoznavne metode različnih znanstvenih disciplin. Ne glede na ta potencial, ki ga ima preučevanje korespondence, urednika ne pozabita opozoriti na že znane pomanjkljivosti kateregakoli pristopa k analizi pisemskega gradiva. Arhivske zbirke so vselej nepopolne, saj nikoli ne moremo točno vedeti, koliko pisem je bilo poslanih med tistimi, ki so odšli, in onimi, ki so bili doma, ne poznamo stališč tistih, ki pisem niso pisali, in ne moremo posplošiti ugotovitev raziskave, ki se je posvetila točno določeni družini. Oviro je mogoče, kot poudarjata tudi urednika, vsaj

nekoliko omiliti s sistematičnim zbiranjem in katalogiziranjem pisem najrazličnejših skupin izseljencev oziroma njihovih svojcev. V državah z dolgo tradicijo izseljevanja oziroma priseljevanja so se projektov zbiranja, arhiviranja in digitaliziranja gradiva že lotili, tako da imajo raziskovalci močno olajšano delo, medtem ko v Sloveniji kaj takega – kljub resnično dolgi in razgibani zgodovini odhodov – za zdaj še nimamo. V vsakem primeru je, kot dokazujeta urednika, preučevanje korespondence močno povezano z raziskovanjem družine in njene preteklosti. Prav analiza dopisovanja je namreč tista, ki omogoča zaznavanje sprememb v družinskih strukturah in odnosih, dovoljuje vpogled v mentalitete in nudi edinstven okvir za raziskovanje čustev med posameznimi družinskimi člani. Razprave v zborniku torej izhajajo iz tradicije, umeščene v analizo pisemske korespondence s stališča družine. Odlikujejo jih sodobni prijemi razumevanja migracij, zato bodo nedvomno v pomoč pri nadaljnjem raziskovanju.

Prva razprava znanega ameriškega raziskovalca izseljenskih pisem, zgodovinarja Davida Gerberja, se z družinske ravni preseli v svet posameznikovih občutenj. Zanimajo ga namreč individualni psihološki procesi, oziroma natančneje, vloga nostalgije pri stabiliziranju posameznikove identitete po naselitvi. Gerber izhaja iz prepričanja, da mora imeti človek stabilen jaz, ki se z migracijo kljub neizbežnim spremembam v temelju ne preoblikuje. Trdi, da mora selitev v novo okolje, če naj bo uspešna, sprožiti navezavo novih pritikin identitete na tisto, kar je v posameznikovi zavesti že prisotno. V tem procesu naj bi imela nostalgija zelo pomembno vlogo. S pisanjem pisem se je po mnenju avtorja razvila nostalgična refleksija, s tem pa tudi oblikovanje stabilnih identitet. Gledanje v preteklost, ugotavlja, ima lahko dve funkciji – bodisi omogoča soočanje s trenutnim položajem ali pa sproža neumorno domotožje.

Tezo podkrepi z analizo dveh primerov. V prvem predstavi izseljenko iz Irske v ameriški zvezni državi Virginia. Z možem, premožnim irskim trgovcem, je načrtovala vrnitev v domovino, vendar jima je to preprečila vojna. Njeno nadaljnje življenje je zato zaznamovalo hrepenenje po nikoli uresničeni vrnitvi, ki se je izražalo v dopisovanju s sestro. Življenje angleškega kamnoseka pa je bilo, nasprotno, zaznamovano z zavestjo o boljših delovnih in splošnih razmerah v ZDA, ob strani pa mu je poleg žene stala tudi širša priseljska skupnost. V spominskih drobcih je zato skušal izbrskati tiste dele, s pomočjo katerih je bilo življenje v novem svetu boljša alternativa. Gerber opozarja, da si je večina raziskav dopisovanja prizadevala analizirati socialne dimenzije življenja (npr. vključevanje v družbo priselitve), pri tem pa je spregledala psihološko plat. Prispevek, v katerem psihologiji daje prednost pred sociologijo migracij, je tako namenjen zapolnitvi te vrzeli.

S tem, kako premostiti razdaljo med individuumom in skupnostjo, se ukvarja tudi britanska raziskovalka Emma Moreton. Pod drobnogled je vzela zbirko pisem irskih izseljenk – v članku se osredotoča na pisma ene med njimi – iz večjega digitaliziranega korpusa irske izseljenske korespondence. Da bi ugotovila, katere teme se v pismih izseljenke najpogosteje pojavljajo in kako jih naslavlja, uporabi tako kvalitativne kot kvantitativne metode. Besede v pismih so najpogosteje res čustveno

zaznamovane in tudi zato so pisma dragocen vir za vse, ki se ukvarjajo s tako aktualno temo, kot je zgodovina emocij. Vendarle pa se pri razbiranju sporočevalčevih misli skriva določena past, opozarja avtorica razprave, saj ni enostavno ugotoviti, katere besede ustrezajo določenim občutjem oziroma analitičnim kategorijam, ki naj bi stale za njimi. Rešitev iz zagate britanska avtorica vidi v digitalni humanistiki, ki s pomočjo računalniških modelov omogoča analizo korpusov migrantskih pisem. Digitalizacija in katalogizacija pisem omogočata povezovanje posameznih zbirk in s tem vstavljanje individualnih izkušenj v celotno sliko, trdi avtorica. Čeprav v prispevku s pomočjo računalniške analize jezika preučuje spominjanje zgolj ene od izseljenk, je njena razprava izhodišče za nadaljnje raziskovanje obširne zbirke irskih pisem okrog štiriindvajsetih tematskih sklopov, ki jih je začrtala v pričujočem članku.

V središču zanimanja prispevka Babs Boter in Suzanne M. Sinke je oblikovanje 'pisemske osebnosti' (*epistolary persona*) in njene povezanosti s prevladujočimi pojmovanji moškosti. Avtorici izhajata iz predpostavke, da so pisci delovali v skladu s t. i. pisemsko etiko in so torej v pisma vključevali tisto, kar je veljalo za primerno, in izpuščali ono, kar bi vzbujalo pomisleke. Zlasti ju zanima, kako so pisanje usklajevali s pričakovanji glede vloge moških v tedanji družbi. Da bi ponazorili, kako so bile podobne moškosti povezane z družinskimi vlogami v okoliščinah izjemne oddaljenosti, sta avtorici analizirali pisanje dveh nizozemskih izseljencev v ZDA in Kanadi, ki sta vsak na svoj način izražala predpostavljeno spolno vlogo. Medtem ko je prvi s pisanjem izražal lojalnost izvorni družini, nizozemski priseljski skupnosti in cerkveni občini ter poudarjal svojo delavnost, je drugi popisoval nemočno vdajanje alkoholu, slabe življenjske razmere in brezposelnost. Avtorici sta v besedah prvega prepoznali simbole hegemonije, v izrazih drugega pa podredljive moškosti. Razlike v pisanju enega in drugega avtorici pojasnjujeta s socialnim izvorom in z načinom selitve. Prvi se je iz Nizozemske v sklopu verige okoliških migrantov izselil sam, drugi pa je za seboj pustil ženo in otroke. Veliko pogosteje v izseljenskih zbirkah naletimo na tiste, ki so bliže prvemu, torej izseljencu, ki moškost izraža v skladu z družbenimi pričakovanji, kot tistemu, ki so ga okoliščine vodile k resignirani odpovedi od pričakovane vloge.

Razprava Sonie Cancian in Simone A. Wegge ekonomska vprašanja v zvezi z migranti osvetljuje s pomočjo jezika emocij, intimnosti in družinskih razmerij. Raziskovalki sta se oprli na sedem zbirk migrantskih pisem, ki so del širše kolekcije digitalnega arhiva izseljenske korespondence Immigration History Research Centra v Minneapolisu. Analizirane zbirke pripadajo šestim družinam iz srednje- in vzhodnoevropskih držav ter družini iz Italije. Gradivo je raziskovalki napotilo k sklepu, da so bili izseljenci ekonomsko znatno bolj ambiciozni od svojcev v Evropi. Potrdili sta znano tezo, da so tisti, ki so (bili) materialno prikrajšani, veliko bolj obremenjeni z ekonomskimi vprašanji kot migranti s stabilnim virom dohodkov. Revščina je diskurz med migranti in svojci od ustaljenih družinskih vprašanj preusmerila izključno k problemu preskrbe in zagotavljanja blagostanja.

Prispevek Marcela Borgesa se prav tako ukvarja z ekonomskimi vprašanji, natančneje s tem, kako so portugalski migranti s pomočjo dopisovanja urejali in

usklajevali selitvene strategije. Posebej se posveča t. i. 'pismom poziva' (v portugalščini *cartas de chamada*), s katerimi so izseljenci člane svoje družine skušali priklicati v novi svet. Borgesova študija temelji na analizi korpusa, ki obsega več kot dva tisoč pisem, napisanih v več kot petdesetih letih (od leta 1870 do dvajsetih let 20. stoletja). Teh pisem ni mogoče uvrstiti med klasične zbirke družinskih korespondenc, saj je bilo v korpusu z določeno družino običajno povezano le eno pismo. Kot ugotavlja Borges, je iz pisem mogoče razbrati, da je bila selitev družinski projekt. Izseljeni očetje so skušali sebe prikazati kot odgovorne skrbnike družine, ki so družinske člane čez ocean pozvali šele, ko je bilo tam mogoče načrtovati skupno prihodnost. Otroci so se tako najpogosteje priključili šele, ko so bili zmožni dela in preden bi morali plačati davek za vojaško obvezo. Soproge pa so se možem pridružile, ko so ti potrebovali pomoč bodisi pri delu ali pri hišnih opravilih. Združevanje družin so tako narekovala ekonomsko-socialna vprašanja. Pisma poziva, sklene Borges, nam omogočajo razumeti, kako so pari usklajevali spreminjajoče se vloge ter povezali transnacionalno zastavljene življenjske projekte.

»Neklasična« izseljenska pisma v svojem prispevku analizira tudi britanska sociologinja Liz Stanley. Posvetila se je preučevanju pisemske zbirke britanskih naseljencev v južnoafriških provincah Natal in Transval med letoma 1850 in 1922. Pripadniki družine Forbes so za seboj pustili na tisoče sedaj digitaliziranih dokumentov; del te zbirke je analizirala Liz Stanley. Proučena zbirka se v temelju razlikuje od tistih, ki so jih raziskovalci običajno analizirali, torej od pisem, ki so krožila med ZDA in Severno Evropo. Večina pisem, ki jih je vzela pod drobnogled, je bila omejena na južnoafriške teritorije, v katerih so naseljenci živeli. Pisali so jih kolonisti s podjetniškimi ambicijami, zato so bolj kot k refleksiji preteklosti in introspekciji usmerjena k praktičnim vprašanjem poslovanja. Njihovo dopisovanje je Liz Stanley razumela v luči koncepta skripturalne ekonomije. Dopisovanje je bilo tako osrednjega pomena za vzdrževanje njihovega gospodarstva, z ekonomsko funkcijo pisem pa so bile neločljivo povezane tudi emocionalne in socialne plati pisanja. Odstopanje preučevanega primera od ustaljene podobe izseljenske korespondence jo je napeljalo k sklepu, da bi morali raziskovalci pisemskega gradiva, da bi prišli do zares pomembnih spoznanj, preučiti čimbolj raznolike selitvene kontekste.

Laura Martínez Martín z univerze v Lizboni se v svojem prispevku prav tako dotika dimenzij, ki so jih analize izseljenske korespondence velikokrat puščale ob strani. Bolj kot kolektivno naravo dopisovanja so te namreč obravnavale individualna razmerja med sporočevalcem in naslovnikom. Martín pravilno opozarja, da je bilo tako pri pisanju kot pri prejemanju pisem udeleženi bistveno več ljudi, kot si običajno predstavljamo. Večglasnost dopisovanja je prikazala z analizo digitalizirane zbirke, ki obsega pisma izseljencev iz Asturije (regije na severu Španije) v obeh Amerikah iz obdobja med drugo polovico 19. stoletja in tridesetimi leti 20. stoletja. Pokazala je, da so pri pisanju izseljenci le redko lahko računali na možnost intimnih izpovedi, ne le zato, ker je pri oblikovanju pisem sodelovalo več ljudi, ampak tudi zato, ker jih je bilo strah, da bi skrivnosti začele krožiti v domači vasi. Prispevek torej prepričljivo

pokaže, da izseljenskih pisem ne moremo razumeti zgolj kot zasebnih sporočil med individuumi, temveč moramo upoštevati sodelovanje pripadnikov družine in širše sorodstvene oziroma vaške skupnosti, in to tako pri pisanju kot prejemanju pisem.

Romeo Guzmán s kalifornijske univerze v Fresnu se pridružuje ugotovitvi Liz Stanley o centralnosti, ki jo pri preučevanju korespondenc zaseda dopisovanje med ZDA in Evropo. Sam se v razpravi posveča priseljencem iz Mehike, ki kljub več kot stoletnemu priseljevanju v severno sosedo še niso bili deležni primerne obravnave, zlasti ne s stališča preučevanja epistolarnih zvez. Guzmán na primeru pisem družine Venegas, katere člani so živeli v Guadalajari in Los Angelesu, pokaže, kako je družina oblikovala transnacionalno življenje in s pomočjo dopisovanja obnovila s selitvijo pretrgane vezi. Posebno pozornost posveča najbolj obremenjujočim časom, to je gospodarski krizi v tridesetih letih in drugi svetovni vojni. Družina v Mehiki je, da sta lahko Miguel in njegova žena prebrodila najneugodnejše ekonomske okoliščine, ne da bi bila deportirana v Mehiko, tako kot veliko njunih rojakov, med krizo igrala ključno vlogo. Tako obsežna zbirka, kot so jo odstopili Venegasovi, nudi zgodovinarju temeljit vpogled v zgodovino transnacionalnih stikov neke družine.

V zborniku objavljene razprave se preučevanja izseljenske korespondence lotevajo z najrazličnejših plati. Tako se lahko seznanimo z individualno-psihološkimi razsežnostmi izseljenskega življenja, izpolnjevanjem pričakovanj v zvezi s spolnimi vlogami, oblikovanjem migracijskih strategij, s transnacionalnimi družinskimi povezavami in z drugimi dilemami. Nabor vprašanj, pester izbor virov – zbirke korespondenc ter raznolikost disciplinarnih metod so vsekakor navdušujoči. Zbornik je tako dober napotek za slovenske raziskovalce, ki so že objavili pomembna dela na tem področju, vendar svojega dela ne morejo poglobiti, saj (za zdaj) še ni mogoče računati na digitalizirane zbirke, kakršne so uporabili avtorji prispevkov v zborniku. Upajmo, da bomo ta primanjkljaj lahko kmalu premostili in postregli z raziskavami, ki ne bodo le sad navdušenega zbiranja posameznih raziskovalcev, temveč bodo temeljile na korpusih digitaliziranega in sistematično zbranega gradiva. S tem bi tudi nadomestili pomanjkanje uradnih virov o izseljenstvu, ki bremeni slovenske raziskovalce migracij.

Miha Zobec